

Tarih ve GÜNce

Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi
Journal of Atatürk and the History of Turkish Republic
Sayı: 10 (2022/Kış), ss. 187-208

Geliş Tarihi: 14 Aralık 2021

Kabul Tarihi: 12 Ocak 2022

Araştırma Makalesi/Research Article*

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARINDA YUSUF AKÇURA'NIN SİYASİ MÜCADELESİ

Yücel YİĞİT**

Öz

Bu çalışma, üç farklı fırka teşebbüsünden sonra Mustafa Kemal Paşa tarafından II. Dönem TBMM' de İstanbul mebusu aday olarak gösterilen ve seçilen Yusuf Akçura'nın siyasi mücadelesine yer vermektedir. Böylece Türkçülüğü, tarihçiliği ve fikir adamlığının gölgesinde kalan Kazanlı'nın, pek de bilinmeyen siyasi bir kimliğe sahip olduğu vurgulanmıştır. Milli Mücadeleyi zaferle tamamlayan kurucu Birinci Mecliste yer almayan ancak II., III. ve IV. dönemlerde İstanbul'dan, V. dönem Kars'tan mebus seçilen Yusuf Akçura, kesintisiz dört dönem ve yaklaşık 12 yıl TBMM üyeliği yapmıştır. II. Dönem TBMM' de açık celse oturumların yanı sıra 26 gizli celse birleşiminin 6'sında söz alarak fikirlerini beyan etmiştir. Araştırma, 1923 ve 1925 yılları arasında Yusuf Akçura'nın gizli celselerde kürsüden mesai arkadaşlarına görüşlerini seslendirdiği birleşimleri inceleyen iki parçalı bir çalışmadır. İlk bölümde: Açık celse oturumlarındaki faaliyetlerine kabaca değinilmiştir. İkinci bölümde: Gizli celselerde Milli Mücadeleye iştirak etmeyen askeri personelin hakkında yapılacak işlemler, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması, 150'lilikler tespiti, dört Ermeni'nin İstanbul'a duhulüne müsaade edilmesi ve Lozan Muahedesine göre yapılan bazı protokollerin ifası gibi netameli konular ele alınmıştır. Bu incelemede, TBMM Gizli Celse Zabıtları ile bazı telif eserler başlıca veri kaynağımız olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, TBMM, Mustafa Kemal Paşa, Yusuf Akçura, Gizli Celse Zabıtları.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Doç. Dr., Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, (yigit21@hotmail.com). ORCID ID: 0000-0003-0268-1965.

THE POLITICAL STRUGGLE OF YUSUF AKÇURA IN THE CLOSED SESSION MEETINGS OF THE TGNA

Abstract

This study analyzes the the political struggle of Yusuf Akçura, who was nominated and elected as the Istanbul deputy in the Turkish Grand National Assembly by Mustafa Kemal Pasha after Akçura's attempts at three different parties. Thus, his heretofore unknown political identity has been emphasized which had been overshadowed so far by his Turkism, historiography and intellectualism, had an unknown political identity. Akçura was not part of the First Assembly, which had completed the National Victory with victory, but was present at the II., III. and IV. parliaments. Yusuf Akçura, who was elected as a deputy from Istanbul in the 5th term from Kars, served as a member of the Turkish Grand National Assembly for four consecutive terms for approximately 12 years. In addition to the open hearings, he took the floor in 6 of the 26 secret sessions and expressed his opinions. The research is a two-part study examining the sessions between 1923 and 1925 in which Yusuf Akçura voiced his views from the podium to his colleagues in secret sessions. In the first part: Its activities in the open sessions are discussed in a general manner. In the second part in secret sessions: Contentious issues such as the actions to be taken against the military personnel who did not participate in the National Struggle, the Law of Treason, the establishment of an Independence Tribunal in Istanbul, the determination of the activities of the 150 dissidents, the permission of four Armenians to enter Istanbul, and actions to be taken according to the Lausanne Treaty were all addressed. Negative issues such as the execution of protocols were also discussed. In this study, the Secret Session Minutes of the Grand National Assembly of Turkey and some copyrighted works have been our main data source.

Keywords: Turkey, TGNA, Mustafa Kemal Pasha, Yusuf Akçura, Secret Session Minutes.

Giriş

Ünlü Türk milliyetçilerinden Yusuf Akçura'nın¹ doğrudan siyasetle ilgi kurması otuzlu yaşlarına tekabül etmektedir. XX. yüzyılın başlarında Paris Siyasal Bilgiler Okulundan dereceyle mezun olduktan sonra doğduğu ve fikirlerin serpiildiği Kazan'a dönmüş ve Rusya'daki Müslümanlarının siyasi mücadelelerinde onları yalnız bırakmamıştır. Nitekim 1904-1905 Rus-Japon Savaşı sonrası meydana gelen siyasi kaos ortamında 'Rusya Müslümanları İttifakı' adını taşıyan bir fırkanın kurucuları arasında yer almıştır. Fırkanın çabaları sonucu Rus Müslümanlar ilk defa Duma'da temsil edilmeyi başarabilmişlerdir. Ruslar, seçimden kısa bir süre önce tehlikeli gördükleri Akçura'yı gözaltına alarak seçime sokmamışlardır².

Yusuf Akçura'nın siyasete yakın ilgisi Türk demokrasi tarihinde ilk defa çok partili siyasi hayatın başladığı II. Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. 5 Temmuz 1912 tarihinde kurulan 'Milli Meşrutiyet Fırkasının'³ kurucularından olan Kazanlı Akçura, fırkanın namına 1912 Osmanlı seçimlerinde aday olmuşsa da Osmanlı Mebusan Meclisine seçilecek düzeyde oy alamamıştır⁴. Son olarak da Milli Mücadele döneminde aralarında Ahmet Ferit (Tek), Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) ve Zühtü (İnhan) Beylerin bulunduğu bazı milliyetçi

¹ Yusuf Akçura'nın biyografisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Muharrem Feyzi Togay, *Yusuf Akçura Hayatı ve Eserleri*, Zaman Kitabevi, İstanbul, 1944; François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura 1876-1935*, Tercüme: Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999; Ahmet Temir, *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987; Gürhan Kat, *Cumhuriyet Dönemi'nde Yusuf Akçura*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010; Gafar Demir, *Yusuf Akçura'nın TBMM'deki Faaliyetleri (1923-1935)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008; Filiz Deniz, *Yusuf Akçura Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996; Hâmit Z. Koşay, "Yusuf Akçura", *TTK Belleten*, Cilt: XLI, Sayı: 162, Ankara, 1977, ss. 389-400; Nuri Yüce, Yusuf Akçura", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: II, İstanbul, 1989, ss. 228-229; Kâzım Öztürk, "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923-1927*, Cilt: III, TBMM Vakfı Yayınları No: 9, Ankara, ty, ss. 391-393; Bengü Polat, "Yusuf Akçura", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Digital Ansiklopedisi, Ankara, 2021.

² M. F. Togay, *A.g.e.*, ss.50-56; H. Z. Koşay, *A.g.m.*, s. 394; G. Kat, *A.g.e.*, s.12; G. Demir, *A.g.t.*, s. 16.

³ Milli Meşrutiyet Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi)*, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, ss. 381-392.

⁴ François Georgeon, *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura 1876-1935*, Tercüme: Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 64-65.

arkadaşlarıyla Ekim 1919 senesinde 'Millî Türk Fırkasının'⁵ kurucularındandır. Yusuf Akçura, son Osmanlı Mebusan Meclisinde mebus olabilmek amacıyla İstanbul ve Eskişehir'den aday olmuş ancak başarılı olamamıştır⁶.

Kurucusu ve yöneticisi olduğu üç başarısız farklı fırka teşebbüsünden sonra Yusuf Akçura, Mustafa Kemal Paşa tarafından 1923'te II. Dönem TBMM seçimlerinde İstanbul'dan aday gösterilmiştir. Şüphesiz onun mebus aday gösterilmesindeki en büyük sebep İttihatçı olmaması ve fikrinsel düzeyde Gazi Paşayla aynı istikamette düşünmesidir. Bu temel vasıflarının yanında Harbiye mektebinde ve yurt dışında iyi bir eğitim alması, II. Abdülhamit döneminde Fizan'a (Trablusgarp) sürgün edilmesi, birkaç yabancı dil bilmesi ve diplomatik yönü, kısa sürede Milli Mücadeleye iştirak ederek TBMM adına vazifede bulunması, yetişmiş insan kaynağına duyulan ihtiyacın artması, velut bir yazar olması ve fikirlerinin zenginliği gibi özellikler de mebus gösterilmesinde etkili olmuştur⁷.

Yusuf Akçura'nın siyasete atıldıktan sonra en faal olduğu zaman dilimi TBMM'nin 1923-1927 yıllarını arasına kapsayan II. Yasama Dönemidir. Hariciye, Maarif, İktisat ile Ticaret ve Nizamname-i Dâhili Komisyonlarında üyelik; İktisat Komisyonunun sözcülüğünü yapmıştır. Genel kuruldaki açık celselerde: 61 farklı konuda söz alarak 166 defa fikirlerini beyan etmiştir. Ayrıca farklı vekâletlere soru önermeleri de vermeyi ihmal etmemiştir. Yoğun iş yükü ve türlü görevlerinden dolayı devamsız mebuslar arasında da sayılabilir. Zira 323 defa genel kurulda bulunmamıştır.

Şüphesiz Yusuf Akçura'nın TBMM'deki siyasi faaliyetleri sadece açık celse oturumlarından ibaret değildir. II. Yasama Dönemindeki 26 gizli celse birleşimin 6'sında söz almıştır. Bunlardan bazıları oldukça önemli ve hassas konulardır. Örneğin Milli Mücadeleye iştirak etmeyen askeri personelin hakkında yapılacak işlemler, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstanbul'da bir

⁵ Millî Türk Fırkası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)*, Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, ss. 517-520.

⁶ Gürhan Kat, "Millî Mücadele'de Yusuf Akçura'nın Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 78, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 592.

⁷ Yusuf Akçura'nın Mustafa Kemal Paşa tarafından neden mebus gösterildiğine dair bir tebliğ, bu çalışmanın yazarı tarafından 18-22 Ekim 2021 tarihleri arasında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi ile Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesince ortaklaşa düzenlenen II. Uluslararası Türk-Rus Edebiyatının Ortak Yönleri, isimli sempozyumda "Yusuf Akçura Neden Mebus Adayı Gösterildi?" başlığıyla sunulmuştur. Sempozyum tebliğleri aynı kurumlarca 2021 yılının sonuna doğru kitaplaştırılacaktır.

İstiklal Mahkemesi kurulması, 150'lilikler tespiti, dört Ermeni'nin İstanbul'a duhulüne müsaade edilmesi ve Lozan Muahedesine göre yapılan bazı protokollerin ifası gibi mevzulardır. Bu farklı konular, 8 Aralık 1923 ile 22 Nisan 1925 tarihleri arasındaki farklı gizli celselerde ele alınmış ve İstanbul mebusu olarak kanaatlerini belirtmiştir. Hatta Mecliste bazı mebuslarla hararetle atışmalarda bulunmuştur.

Bu çalışmanın temel amacı, Yusuf Akçura'nın TBMM'deki gizli celselerdeki siyasi mücadelesini ortaya koymaktır. Ayrıca gizli celse birleşimlerinde hangi konularda söz aldığını ve kimlerle tartışma yaşadığı da konumuz içerisinde yer almıştır. Özellikle bacanağı Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) Beyin bakanlığını ilgilendiren gizli celselerde nasıl tutum sergilediği de gözler önüne serilmiştir. Onun hayat hikâyesi, Türkçülüğü ve tarihçiliği incelemenin dışındadır. Araştırmamızın kronolojik çerçevesi, 1923-1925 yılları arasını kapsayan zaman dilimidir. İnceleme hazırlanırken TBMM bünyesindeki gizli celse zabıtları ile bazı telif eserlerden istifade edilmiştir.

1- Yusuf Akçura'nın TBMM'de Açık Celse Oturumlarındaki Faaliyetleri

Yusuf Akçura, ülkeyi işgalden kurtaran I. Mecliste mebus değildir. Çünkü o dönemde Ankara'da Hariciye Vekâletinde görev yapmakta ve serbest dersler vermektedir. Mütareke günlerinde ve Milli Mücadele yıllarında değişik kamu görevlerini ifa ettikten sonra II. Meclise, İstanbul mebusu olarak seçilmiştir. 11 Ağustos 1923 tarihinde Meclise katılmış ve ertesi gün mazbatasını almıştır. Genel kuruldaki açık oturumlarda aşağıdaki listede yer alan kanun teklifi, kanun üzerinde söz hakkı, soru önergesi ve gündem dışı konuşmalarda bulunmuştur:

- a- Başta Haliç'in temizlenmesi olmak üzere seçim bölgesi İstanbul'un gündelik yaşamına ve ekonomisine yönelik talepleri gündeme taşımış,
- b- Mesai, tuz vergisi, nakliyat vergisi, petrol, tarık mükellefiyeti, mektep pansiyonları, yerli kumaştan elbise giyilmesi, günün yirmi dört saate taksimine, ecza ticarethaneleri, malul zabitan ve efrada dair, 1341 senesi muvazene-i umûmiye kazanç vergisi, aşarın ilgası yerine ikame olunacak vergi, umûm memurîn, Türk Sanayi ve Maadin Bankası

kurulması, Osmanlı Bankası imtiyaz müddetinin temdidini kanunları görüşmelerinde söz almış ve mebuslara hitap etmiştir,

- c- Bütçe görüşmelerinde,
- d- Şark Şimendifer amelesinin grevi,
- e- Mekâtib-i İptidaiye ve Taliyede okutulmakta olan Tarih Derslerine,
- f- Tıp Fakültesi için bir komisyon oluşturulması,
- g- Gündem dışı söz alarak Türkiye tabirinin mahiyeti hakkındaki ve TBMM ile Osmanlı Saltanatı arasındaki farkları, Şikâyete Tabi Olan Mebuslar hakkında uygulanacak Yöntemlere dair görüşleri,
- h- Darülfünunun ıslahı amacıyla her fakülte için Avrupa'dan bir mütehassis getirilmesi,
- i- Lüzumsuz unvanların kaldırılması,
- j- Nutuk'un basılıp köylere dağıtılması,

hususlarında genel kurulu bilgilendirmiştir⁸. Farklı görevlerinden dolayı devamsız mebuslar arasında da sayılabilir. 323 defa TBMM birleşimlerinde yer almamıştır.

III. Dönemde de CHF listelerinden aday gösterilmiş ve 1.600 oyla İstanbul'dan mebus seçilmiştir. 5 Eylül 1927 tarihinde mazbatasını almış ve 1 Kasım 1927 tarihinde Meclise katılmıştır. 2 Kasım'da da mazbatasını onaylanmıştır. III. Dönem Mecliste Yusuf Akçura, anayasa ve iktisat komisyonlarında çalışmıştır. Yavuz zırlısı konusunda soruşturma komisyonu üyeliğine seçilmiş ve genel kurulda 16 konuda 30 konuşma yapmıştır⁹.

4 Mayıs 1931 tarihinde IV. Dönem Meclisine katılmış, dönem boyunca iktisat komisyonunda çalışmıştır. Genel kurulda çeşitli konularda sadece 7 konuşma yapmıştır¹⁰. Yine Akçura, V. Dönemde de ardışık olarak mebus seçilmiştir Lakin bu sefer seçim bölgesi İstanbul'dan Kars'a kaydırılmış ve

⁸ Yusuf Akçura'nın TBMM'de genel kurulundaki faaliyetleri için bkz.: Kâzım Öztürk, "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923-1927*, Cilt: III, TBMM Vakfı Yayınları No: 9, Ankara, ty, s. 393; G. Demir, *A.g.t.*,

⁹ Kâzım Öztürk, "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem 1927-1931*, Cilt: III, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, Ankara, ty, s.306.

¹⁰ Fahri Çoker, "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları No: 12, Ankara, ty, s.276.

mebus seçilmiştir. 21 Şubat 1935 tarihinde seçim tutanağını alarak 1 Mart 1935 tarihinde V. Dönem TBMM'ye Kars mebusu olarak katılmış ve iki gün sonra mazbatasını onaylanmıştır. 11 Mart 1935 günü akşamüzeri kalp krizi geçirecek vefat ettiği için Mecliste herhangi bir siyasi faaliyeti olmamıştır. 20 Mart 1935 tarih 6/566 numaralı Başbakanlığın vefat tezkeresi, 25 Mart 1935 tarihinde genel kurulda okunarak mebusluğu düşürülmüştür¹¹. Yerine de 31 Mayıs 1935 tarihinde yapılan seçimle 1.001 oyla ünlü tarih ve edebiyat profesörü Fuat Köprülü, Kars'tan mebus seçilmiştir¹². İki kalem ehli münevver, halef ve selef olmuşlardır.

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı üzere Yusuf Akçura, II. Dönemdeki Meclisteki yasama faaliyetleri yoğun bir şekilde katılmış ve farklı komisyonlarda görev almıştır. III. ve IV. Dönemlerde etkinliği giderek azalmıştır. Vefatından kısa bir süre önce seçildiği Kars mebusluğu dönemine ait TBMM çatısında doğal olarak herhangi bir etkinliği mevcut değildir. Onun TBMM Gizli Celse oturumlarındaki konuşmaları sadece II. Yasama faaliyetlerinde netameli konular üzerinde olmuştur. Bu dönemdeki 26 gizli celse oturumunun 6'sında söz almıştır. Zaten III.-IV. ve V. Dönem Meclis çalışmalarında herhangi bir gizli celse oturumunda kürsüye gelmemiştir.

2- TBMM Gizli Celse Oturumlarında Yusuf Akçura

47 yaşında iyice ve fikirsel düzeyde iyice kemale eren Yusuf Akçura Bey, İstanbul'dan mebus seçilmiştir. Ne yazık ki hakkında kalem oynatan araştırmacıların büyük bir kısmı onun II. Dönem TBMM'de Gizli Celselerdeki siyasi kanaatlerini neredeyse hiç irdelememişlerdir. Hâlbuki gizli celselerde Milli Mücadele'ye iştirak etmeyen askeri personelin durumu, Hıyanet-i Vataniye Kanunu, İstiklal Mahkemesinin kurulması, 150'lilikler gibi tartışmalı konularda İstanbul mebusu söz alarak düşüncelerini diğer mebus arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Özellikle bacanağı¹³ Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit (Tek) Beyin başkanlığının icraatlarından olan dört Ermeni'nin yurda kabulü ile Milli Mücadele sonrası Lozan Konferansı mucibince sınır dışı edilecek 150 kişilik listenin tespitine dair iki gizli celsede lehte ve aleyhte konuşmalar

¹¹ İhsan Güneş, "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM V. Dönem 1935-1939*, Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları No: 26, Ankara, ty, s.411.

¹² İhsan Güneş, *A.g.e.*, s.405.

¹³ Yusuf Akçura, Trablusgarp Komutanı Recep Paşanın Seryaveri Şevket (Mazhar) Beyin ortanca kızı Selma Hanımla evlenmiştir. Ahmet Ferit (Tek) Bey ise Trablusgarp'ta sürgünken tanıştığı Seryaver Şevket Beyin büyük kızı Müfide Hanımla evlenmiştir.

yapmıştır. Gizli celsedeki konuşmalarını kronolojik olarak aşağıdaki alt başlıklarda olduğu üzere daha detaylı inceleyebiliriz.

2.1- Mücadele-i Milliyeye İştirak Etmeyen ve Hududu Milli Haricinde Kalan Zabitan ve Mensübini Askeriye Hakkında Yapılacak Muameleye Dair Kanun Hakkında

Yusuf Akçura, daha Cumhuriyet ilan edilmeden evvel II. Dönem Mecliste, 20 Eylül 1923 tarihinde Milli Mücadeleye iştirak etmeyen ve sınır dışında kalan subayların durumunun görüşüldüğü gizli celsede ilk defa söz almıştır. Saat 1.55'te başlayan birleşimi TBMM Reis Vekili sıfatıyla Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, idare etmiştir. Rutin evraklarla ilgili işlem yapıldıktan sonra ilk olarak gizli celse yapılması için oylama yapılmıştır. Kabulden sonra gizli celsede ilk sözü Bozok Mebusu Süleyman Sırrı (İçöz) Bey almış ve kanunun neden ivedi olduğuyla ilgili bilgilendirme talep etmiştir¹⁴. Kanunun hazırlanmasına büyük emek veren İstanbul Mebusu Ali Rıza (Bebe) Bey, kanunun çerçevesi hakkında mebus arkadaşlarını bilgilendirmiş ve konuyla ilgili sorulara cevap vermiştir. Ona göre kanunun dört safhası şöyledir: "1- *Kuvâ-yı İnzibatiye'ye dâhil olanlar*, 2- *Milli Mücadeleye katılmayanlar*, 3- *Milli sınırlar dışında kalan memleketlerden olup ta kanuni sürede yurda dönmeyenler ve* 4- *Orduya hizmet eden ancak milli sınırlar dışında kalan memleketlerin vatandaşı olan subayların vaziyeti*" hakkındadır¹⁵.

Genellikle tartışmalar yukarıdaki dört madde ekseninde meydana gelmiştir. Mecliste yükseldiği bir sırada söz alan İstanbul Mebusu Yusuf (Akçura) Bey, kanun üzerinde özetle şu açıklamalarda bulunmuştur: "*Kuvâ-yı İnzibatiye'ye iştirak edenler ile Milli Mücadeleye katılmayanlar rahatlıkla belirlenebilir. Fakat Kuvâ-yı Milliye ve hükümet aleyhine hareket etmeyen subayları belirlemek oldukça müşküldür. Belki de bunlar içten içe destek de vermiş olabilirler. Hatta askeri harp divanları bile karar vermekte çok sıkıntı çekmiş; bazılarını da affetmişlerdir*"¹⁶. Dolayısıyla bir prensip ortaya konulamadığı için subayların durumu ile ilgili Mecliste tartışmalarda bir billurlaşma olmamış ve mesele

¹⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları (TBMM GCZ)*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima: 22, Tarih: 20 Eylül 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985, ss.234-235.

¹⁵ *TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:22, Tarih:20 Eylül 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.236.

¹⁶ *TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:22, Tarih: 20 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.254.

daha fazla karışık bir hal almıştır. Birçok mebus yasanın birinci maddesiyle ilgili değişiklik teklifinde bulunmuştur. Nihayetinde itirazlar yükselince TBMM Reis Vekili Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, kanunun birinci maddesini Müdafaa-i Milliye Encümenine, havalesini oylatmış ve kabul görmüştür. Zaten Müdafaa-i Milliye Encümeni Reisi de maddenin iadesini teklif etmiştir¹⁷. Genel kurul, vakit darlığı sebebiyle ikinci maddenin görüşmesini başka bir gizli celseye bırakmıştır.

Kanunun 2. maddesi iki gün sonra -22 Eylül 1923- kaldığı yerden gizli celsede devam edilmiştir. Lakin kanunun ikinci maddesi ve fıkralarının da birinci madde ile ilgili olduğuna dair Dersim Mebusu Feridun Fikri (Düşünel) Bey, itiraz etmiş¹⁸ ve mebusların birçoğu da itirazı yerinde görmüş ve encümene iade edilmiştir. Dersim Mebusu Feridun Fikri (Düşünel) Beyin önerisiyle kanunun 3. maddesi de encümene havale edilmiş ve 4. maddeye geçilmiştir¹⁹. 4. madde geçen Türkiyeli tabiri genel kurulda okunmasıyla beraber tartışmalar yükselmiştir. Bu sırada söz isteyen Meclisin ihtiyar Türkçüsü, hissiyatını şöyle dillendirmiştir: *"Bu kanunda geçen Türkiyeli tabiri hakkında mebuslar ortak bir paydada toplanamamıştır. Sarih fikir gayr-i mevcuttur. O halde müzakere edilen kanun müphem kalacaktır. Dolayısıyla kanunun, Kanun-ı Esasiye Encümenine havale edilerek işin içinden çıkılabilir"* ²⁰. Diğer mebuslarının da Yusuf (Akçura) Beyi haklı görmesiyle kanunun ilk 4 maddesi ilgili komisyonlara havale edilmiştir. Kanunun 5. ve 6 maddeleri uygulamasına ve neşrine ait olduğu için diğer maddelerin ilgili encümenlerden gelmesi kararlaştırılarak TBMM Reis Vekili Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, gizli celseyi sonlandırmıştır ve aleni celseye geçilmiştir²¹.

Müdafaa-i Milliye Encümeni gereken hazırlıkları bitirdikten sonra kanun üzerindeki gizli görüşmelere 24 Eylül 1923 tarihinde TBMM genel kurulunda devam edilmiştir. Toplam üç gizli celsede müzakere edilen kanun, ilk görüşmelerinden 4 gün sonra oylamaya sunulmuş 145 evet, 103 ret ve 15 çekimser sonuçla yasalaşmıştır. Oylamanın yapıldığı son gizli celsede Yusuf

¹⁷ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:22, Tarih: 20 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.258.

¹⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz.: TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:23, Tarih: 22 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.261.

¹⁹ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:23, Tarih: 22 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.267.

²⁰ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:23, Tarih: 22 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.267.

²¹ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:23, Tarih: 22 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.281.

(Akçura) Bey söz almamış ve oylamada da müstenkif (çekimsiz) kalmıştır. Kanun mucibince hangi sınıftan olursa olsun İstanbul ile diğer ülkelerde kalarak Milli Mücadeleye kasıtlı olarak katılmayan ile davete icabet etmeyen subayların durumunun bir komisyon marifetiyle tespit edilmesi; ilgili komisyonun kararı gereğince subayların orduyla ilişkisinin kesilmesi kararlaştırılmıştır²².

2.2- Hıyanet-i Vataniye Kanununun Birinci Maddesinin Tadili ve İstanbul'da Bir İstiklal Mahkemesi Kurulması Hakkında Kanun Hakkındaki Görüşleri

Bu kanun teklifi, 8 Aralık 1923 tarihinde Başvekil İsmet Paşa tarafından TBMM arz edilmiştir. 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın ilgasından sonra İstanbul basınında biri Mustafa Kemal Paşayı diğeri İsmet Paşayı hedef alan iki mektup, kanunun dayanağını oluşturmuştur. Zira mektupta, hilafet ve saltanata dair İngilizlerin uşağı pozisyonundaki iki Hintli Müslümanın satırları yer almaktadır.

İlk önce Başvekil İsmet Paşa, gizli celse görüşmelerinde kanunun neden çıkarıldığına dair Mecliste, mebuslara uzun bir izahatta bulunmuştur. Başvekil özetle şunları seslendirmiştir: *"Hint Hilafet Komitesi içerisinde yer almayan İngiliz Ağa Han ile Emir Ali imzasını taşıyan mektuplar, Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşaya gönderilmiştir. İsmet Paşa, mektuplar eline ulaştıncı tercüme ettirilmesini talep eder lakin şahsa özel mektuplar, tercüme edilmeden evvel İstanbul basınında neşr olmuştur. Satır aralarında Türkiye'ye yönelik imalı tehditler bulunan mektuplar, hilafetin devamı ve Türkiye tarafından tanzimini arzulamaktadır"*²³. Özetle mektuplarda, saltanatın kaldırılmasına itiraz dile getiriliyor ve halifelğin devamını talep ediliyordu. Dolayısıyla İngilizler, dünyadaki Müslümanları hilafet makamıyla kontrol altında tutmak istemişlerdir.

İngilizlerce beslenen ve sadık elemanları İngiliz Ağa Han ile Emir Ali'nin mektupları, ivedilikle hükümeti harekete geçirmiş ve kanuni düzenleme yapma mecburiyeti doğmuştur. Nitekim kanunla, saltanatın kaldırılmasına muhalif edenlerin ve neşriyatta bulunanların vatan haini

²² Görüşmeler ve kanunun maddeleri hakkında detaylı bilgi için bkz.: TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:24, Tarih: 24 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.283-312.

²³ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.314-317.

olduğu addolunacaktır. Ayrıca İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması da ön görülmüştür.

Bu amaçla Hıyanet-i Vataniye Kanununun birinci maddesi şöyle tadil edilmesi için teklifte bulunmuştur: *“Saltanatın ilgasına ve hukuku hâkimiyet ve hükümransininin gayr-i kabili terk ve tecezzi ve ferağ olmak üzere Türkiye halkının mümessili hakikîsi olan TBMM'nin şahsiyeti maneviyesinde mündemiç bulunduğu dair 1 Teşrinisani 1338 tarihli karar hilâfında veya TBMM.'nin meşruiyetine isyanı mutazammun kavlen veya tahriren veya fiilen ankasdin muhalefet veya ifsadât veya neşriyatta bulunan kesân haini vatan addolunur”*²⁴.

Tasarı Mecliste okunduktan sonra mebuslara söz verilmiştir. İlk sözü Lazistan Mebusu Ekrem (Rize) Bey almıştır. Akabinde İstanbul Mebusu Rauf (Orbay) Bey söze girerek uzunca bir açıklama yapmıştır. Bazı mebusların da kısa açıklamalarından sonra Yusuf (Akçura) Bey, konunun kendi seçim bölgesini ilgilendirmesinden dolayı gizli celsede sık sık söz alarak fikirlerini beyan etmiş ve şunları vurgulamıştır:

*“Meselenin sadece Türkiye'yi değil tüm İslam âlemini ilgilendirdiğini ve mektubu kaleme alan Ağa Han ile Emir Ali hakkında bildiklerini mesai arkadaşlarıyla paylaşmıştır. Hatta Emir Ali'nin İslam'ın Ruhu adlı eserini de tercüme ettiğini, Şii olan bu kişinin neden mektuplarda meselenin Sünnilere ait olduğunu anlamadığını belirtmiştir. Bunların hilafetle hiç alakası olmayan İngiliz memuru olduklarını, İngiliz hazinesinden binlerce sterlin maaş aldıklarını ve bir siyasi manevra yaptıklarını belirtmiştir. Zaten bu iki İngiliz adamının I. Dünya Savaşında tarafsız kaldıklarını, Müslüman Türk askeriyeye savaşan Hintli Müslümanlara neden bir açıklama yapmadığını da sözlerine ilave etmiştir. Ayrıca mektupların neşr olduğu gazetelerin de bu cenaha çok yakın olduğunun da altını çizmiştir.”*²⁵.

Bu birleşimin Rauf (Orbay) Beyle en fazla söz alanı olan ihtiyar Türkçüsü, hilafet ve papalıktan örnekler verdikten sonra konuşması şu cümlelerle sürdürmüştür: *“Cenubi Avrupa'daki İtalya devleti, istiklalini, vahdetini temin ile uğraşırken, Roma'da bulunan Papaya muavenet etmek üzere Fransızlar, asker göndermişlerdi. Ve İtalyan askeriyeye Fransız askeri çarpışmıştı. Ne*

²⁴ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.315.

²⁵ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.322-323.

namına? Katoliklik namına. Fakat mesele haddi zatında bir mesele-i siyasiye idi"²⁶. Dolayısıyla Yusuf (Akçura) Bey, mektuplardan mülhem alevlenen hilafet meselesini siyasi addetmiş ve Papalıktan örnekler vermiştir. Hilafetin, Türklerin ve TBMM bünyesinde bulunmasını faydalı olduğunu da izah etmiştir.

Tarihi süreçte hilafetin gelişim sürecini anlatmış. Hilafetin, Emevi ve Fatımilerin kontrolünderken İslam coğrafyasının düştüğü kaoslardan örnekler vermiştir. Osmanlı sultanlarının siyaseten çok önemsemediği hilafetin Kırım'ın kaybedilmesiyle gündeme geldiğini ve II. Abdülhamit'in dış politikada bir enstrüman olarak kullandığını da ilave etmiştir. Son olarak da Almanların telkinleriyle I. Dünya Savaşında cihat ilan edildiğini de gözler önüne sermiştir. Şayet bizi esir ederlerse tüm İslam coğrafyasının da esir olacağını ve devletlerin istiklallerine İngilizlerin mani olacaklarını da özellikle belirtmiştir. Türkiye'nin mevcudiyeti diğer devletlere numune oluyor, bu yüzden bizi imha etmek istiyorlar. Garbın kapitalizm zihniyetinin Şarkı işgal ederek müstemleke yapmak istediği de aşikârdır" kelimeleriyle görüşlerini açıklamıştır²⁷.

Bu arada bazı mebusların araya girerek sadede gelmesi ricasında bulunması üzerine Rusya, İspanya ve İtalya'dan örnekler vererek Başvekil İsmet Paşanın önerisinin yerinde olduğunu bir İstanbul mebusu olarak açıkladıktan sonra sözlerine son vermiştir. Zaten Yusuf (Akçura) Bey gizli celsenin ikinci birleşimin son konuşmacısıdır. Bu arada hükümet İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması için önerge vermiş ve Mecliste önerge kabul edilmiştir. Mahkemenin üyeleri gizli oyla daha sonra tespit edilmiştir. Oturuma on dakika ara verilmiş ve gizli celse saat 5.35'te kaldığı yerden devam etmiştir. Son birleşimde Yusuf (Akçura) Bey, hiç söz almamıştır. Bu celse de daha çok İstanbul'da kurulacak İstiklal Mahkemesinin teknik tarafı görüşülmüştür²⁸.

Beş gün sonraki -13 Aralık 1923- gizli celsede İstanbul'da İstiklal Mahkemesi kurulmasına dair hususta görüşmelere devam edilmiştir. Fethi Beyin Başkanlığında oturum saat 2.45'te başlamıştır. İlk sözü Konya Mebusu

²⁶ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.323.

²⁷ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.323-324.

²⁸ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.326-328.

Musa Kazım (Onar) Efendi alarak Milli Mücadele devrinde İstiklal Mahkemelerinin niçin kurulduğunu safahatıyla anlatmıştır. Muş Mebusu İlyas Sami (Muş), İstanbul Mebusu Rauf (Orbay) Bey ve Yusuf (Akçura) bu gizli celsede en fazla konuşma yapan mebuslardır. Bu Kazanlı Akçura için gayet normaldir. Çünkü mahkeme İstanbul'da kurulacaktır. Bir ara Rauf Beyle, Yusuf (Akçura) Bey arasında bir sataşma yaşanır. Bunun üzerine Rauf Bey, Yusuf (Akçura) Bey'e dönerek: *"-Beyefendi müsaade buyurun, bendeniz belki zatı âliniz gibi müselsel ifadede bulunamam, rica ederim.*

Yusuf (Akçura) Bey (İstanbul):-Fevkalâde güzel söylüyorsunuz"²⁹.

Biraz sonra Yusuf (Akçura) Bey, İstiklal Mahkemesi Konya'ya giderken bu kadar ince elenip sık dokundu mu diye Rauf Bey'e bir soru yöneltir. Onu cevabı ise şöyledir: *"-Evet efendim, dokundu ve belki daha elim dokundu. Rauf'un vatanı yalnız Konya, İstanbul değildir. Rauf Türk'tür. Türk milletine mensup olmakla iftihar eder. En ufak bir ferdinin eleminden müteallim olmak hassasına kendimi alıştırılmışımdır ve bununla müfthirim. (Alkışlar)"³⁰.*

Yusuf (Akçura) Bey, bu celsede bir daha söz alamamıştır. On dakika ara verildikten sonra üçüncü gizli celse oturumu saat 4.00'te başlamıştır. Bu celsede söz genellikle Başvekil İsmet Paşada olmuştur. Uzun izahlarda bulunmuştur. Yusuf (Akçura) oturduğu yerden bazı sataşmalarda ve suallerde bulunduyorsa da genellikle sessiz kalmayı tercih etmiştir. Farklı mebuslar kanunla ilgili önergeler vermiş ve bunlardan Antalya Mebusu Rasih (Kaplan) Beyin önergesi kabul görmüştür. 158 mebusun katıldığı oylama neticesinde 89 kabul, 63 ret ve 6 mebus da tarafsız kalmıştır. Neticede kanun, gizli celsede yasalaşmıştır³¹.

2.3- Lozan Muahednamesi Mucibince İlân Olunacak Aff-ı Umûmiden Hariç Tutulacak 150 Kişilik Liste Üzerinde Gizli Celse (150'lilikler)

Milli Mücadele döneminde 'yurtlarına karşı hainlikte' bulunan 150 kişi genel affın kapsamı dışında bırakılmıştır. Karar, Lozan Konferansında

²⁹ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:67, Tarih: 13 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.333.

³⁰ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:67, Tarih: 13 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.334.

³¹ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:67, Tarih: 13 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.353.

Azınlıklar Alt komitesinin 16 Mayıs 1923 tarihindeki bir bildirisine atfen çıkarılmıştır. Konferansı kararları TBMM’de onaylandıktan sonra genel affın dışında tutulacak kişileri belirlemek üzere 16 Nisan 1924 tarihinde gizli celsede gündeme taşınmıştır. Sayısı binden başlayan liste önce 600’e sonra da 300’e düşürülmüştür. Lakin Lozan Konferansı mucibince liste, 150 kişiyi geçemeyecektir. TBMM’de 16 Nisan ile 23/24 Nisan 1924 tarihlerindeki iki gizli celsede mesai harcayan mebuslar, listeyi netleştirebilmiştir.

Çarşaf liste üzerindeki müzakerelerin ilk görüşmeleri 16 Nisan 1924 tarihinde Fethi (Okyar) Beyin riyasetinde toplanan TBMM’nin gizli celsesinde başlamıştır. İlk sözü Dâhiliye Vekili ve Kütahya Mebusu Ahmet Ferit (Tek) almıştır. Ferit Bey, yasanın Lozan Konferansı gereğince oluşturulduğundan bahsetmiştir. Bu arada mebuslar arasında Mecliste, hangi prensipler de anlaşılacağı üzerine sert tartışmalar yaşanmıştır. İstanbul Mebusu Yusuf (Akçura) Bey de oturduğu yerden tartışmaya katılarak *“Efendim daha liste gelmemiş, müsaade buyurursanız söyleyeyim”* çıkışını yapmıştır. Bunun üzerine Ali Fethi Bey, *“müsaade buyurunuz efendim, liste okunsun, daha iyi söylersiniz”* karşılığını vermiştir³².

Bunun üzerine söz alan Yusuf (Akçura) kanunla ilgili özetle şu fikirlerini serdetmiştir: *“Burada yalnızca aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle de alakadar bir vazife ifa etmek için bulunuyoruz. Mesele pek ivedi. Öyle bir hüküm vereceğiz ki daha evvel Türkiye’de bulunan ve Osmanlı vatandaşı olan aralarında bazılarını Türk olanları Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkartacağız. Sanırım bir adam için verilecek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünkü karnumuz aç, akşam yakın, iftara yetiyeceğiz mütalaası geçerli değildir. Bunun için evvela liste gelmeden prensipleri hukuki bir surette tespit etmek gerekir. Daha evvel isimler okunmadan hükümet, hangi prensiplere müsteniden tefrik etmiş olduğunu, muayyen, hukuki ve sarih bir şekilde söylesin. Biz de 1,2, 3 4, 5 diye yazalım. Biz de bir jüri sıfatıyla karar verelim. Liste gelmeden prensip münakaşası lazımdır. Eksiklikler varsa gideririz”*³³.

Bu arada Isparta Mebusu Hüseyin Hüsnü (Özdamar) Efendinin *“liste gelmeden evvel kanun müzakere edilemez mi?”* sorusuna Yusuf (Akçura) şu cevabı vermiştir: *“Hoca Efendi, burada bir takım kimseleri milliyetten tard ediyoruz. İsticâl buyurmayınız. Esami geldikten sonra o prensip dâhilinde intihap*

³² TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.438.

³³ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.438.

olunduğu hakkında hükümet bize malumatı sariha verecek, Zeyt efendi; şu, şu, şu, sebepten dolayı tard olunuyor, Amr efendi, bu, bu, bu, sebeplerden tard olunuyor". Yine Konya Mebusu Hacı Bekir Efendinin, Heyet-i Aliye bu şahısları tanyor sözüne karşılık da şu cevabı vermiştir: "Efendim; şahısların malûm olması sarahatin lüzumuna mani olmaz. Fakat ben de içinizde rey verecek bir adam sıfatıyla söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarih malumatım yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettikten sonra belki içimizden biri der ki, bendeniz beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibe nazaran Zeyt'ten daha ziyade layık ve müstahaktır. Onu, onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler; tekrar ediyorum, evvelâ prensipleri tayin etmeden bu hususta kati bir şey vâzetmeden evvel eşhasın esamisine geçmemeliyiz. Çünkü çok veballi, vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz"³⁴.

Yusuf (Akçura) Beyin, prensiplerde ısrar etmesi üzerine bacanağı Dâhiliye Vekili Ahmet Ferit Bey, söz alarak önce prensipleri halledelim diyecektir. İki bacanağın arasında kısa süreli bir tartışma olmuştur. Daha da sinirlenen Dâhiliye Vekili: *"Efendim; prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, Hain, ne prensibi? Yalnız hıyanetin vecih ve nevi itibariyle ancak tasnif kabil olur. Yoksa prensip nedir?"* diyecektir. Yusuf (Akçura) Beyin karşılığı da *"Firari Vahdettin'in maiyeti haindir"* olacaktır. Araya giren TBMM Reisi Ali Fethi Bey, *"Demin zatı âliniz, şikâyet ediyordunuz"* deyince İstanbul Mebusu Yusuf (Akçura) Bey, *"Hakkınız var Reis Bey"* karşılığını vererek ortamı yumuşatmıştır³⁵.

Akabinde Dâhiliye Vekili, prensiplerini ve liste hakkında genel kurula bilgi vermiştir. Yusuf (Akçura) Bey, bu gizli celsede yerinden bir sataşma ifadesi daha kullanarak bir daha söz almamıştır³⁶. Sert tartışmalardan sonra liste üzerinde mutabık kalınamamış ve listenin teşekkülü 23 Nisandaki gizli celseye kalmıştır³⁷. Asıl listenin şekilleneceği birleşimi, 23 Nisan 1924 tarihinde TBMM Başkan Vekili ve Şebinkarahisar Mebusu Ali Sururi (Tönük) Bey yönetmiştir. İsimler üzerinde müzakereler yapılmış ve Mecliste tansiyon iyice yükselmiştir. Her zamanki gibi ilk sözü Dâhiliye Vekili almış ve

³⁴ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.438.

³⁵ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.438-439.

³⁶ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.440.

³⁷ 150'lilikler ile ilgili tartışmaların detayları için bkz.: TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.434-454.

açıklamalar da bulunmuştur. Yusuf (Akçura) Bey bu birleşimde hiç söz almamıştır. Akabinde mebuslar taleplerini ve itirazlarını ortaya koymuşlardır. Daha sonra Dâhiliye Vekâletinin listesi oylama sunulmuş ve kabul edilmiştir³⁸.

Mecliste isimler üzerinde tek tek müzakere edildikten sonra 149 kişi tespit edilmiştir. En son olarak da listeye *Köylü* gazetesi sahibi Refet'in de eklenmesiyle liste 150 kişiden mürekkep olmuştur. Hanedan mensupları, 1 Kasım 1922 tarihinde TBMM'de kabul edilen 308 numaralı "*TBMM'nin, Hukuku Hâkimiyet ve Hükûmranininin Mümessili Hakikisi Olduğuna Dair*" kararnameyle sürgün edildiği için listeye dâhil edilmemişlerdir. Aralarında Sultan Vahdettin'in maiyetinin, mülkiye/askeriye mensuplarının, Kuvâ-yı İnzibatiye'ye dâhil olanların, Çerkes Ethem ve yandaşlarının, gazetecilerin, polislerin ve diğer şahıslardan mürekkep liste, 1 Haziran 1924 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Listedekiler ülkeden sürgün edilerek emlaklarına da el konulmuştur. Daha sonra bunlar, Gazi Paşa hayattayken 28 Haziran 1938'de çıkan bir kanunla affedilmişlerdir. 150'likler bir kısmı yurda dönerken bazıları da çeşitli gerekçelerle dönmemeyi tercih etmişlerdir.

2.4- Dâhiliye Vekili Esbakı Ferit Beyin Ermenilerin İstanbul'a Duhûlüne Müsaadesi Mevzuunda Gizli Celse

İsmet Paşa tarafından kurulan ilk kabinede Dâhiliye Vekâletini yürüten Kütahya Mebusa Ahmet Ferit (Tek) Beyin, bakanlığı döneminde dört firari Ermeni'nin Türk pasaportuyla İstanbul'a girişiyle ilgili usulsüzlük olduğu ve kanuna mugayir olduğu hususu gündeme gelmiştir. Bununla ilgili ilk haberler İstanbul basınında yer almıştır. Nitekim TBMM'nin 15 Şubat 1925 tarihindeki TBMM Reisi ve Karesi Mebusu Kazım (Özalp) Paşanın yönettiği birleşimde mevzu Meclis genel kurulunda gizli celsede görüşülmüştür³⁹.

Eski Dâhiliye Vekiliyle ilgili ithamlar incitici olabileceği için açık celse tercih edilmemiştir. Gizli celse kararı, Meclisin o dönem nezaketini göstermesi bakımından mühimdir. Suçlamaların muhatabı Ahmet Ferit (Tek) Bey, ilk sözü alarak kendisini savunmuş ve usul tartışması açmıştır. Tutanaklardan tartışmaları takip ettiğimizde ithamların detaylarıyla ilgili bir bilgi

³⁸ *TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:44, Tarih: 22 Nisan 1340/1924, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.456-462.

³⁹ *TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:56, Tarih: 15 Şubat 1341/1925, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.484-491.

bulunmamaktadır. Mebuslar genel de usul tartışması üzerinden birbirlerine sataşmışlardır.

Bacanağı ile ilgili mevzuda söz alan Yusuf (Akçura) özetle şunları dile getirmiştir: “Ahmet Ferit (Tek) Beye yönetilen ithamlar, görev gereği mi yoksa bireysel mi? Şayet siyasiyse bunun muayyen usulleri vardır. Sual eder, istizah eder, iskat eder... Şayet bireysel bir suç ve ceza varsa sübut buluncaya kadar mesul tutulurlar. Bunun için komisyon yerine mebusların karar vermesi gerektiğini vurgular. Ayrıca eski Dâhiliye Vekiliyle ilgili ithamlar bireysel değil siyasiyedir vurgusunun da altını çizer. Dolayısıyla iç tüzüğün 127. maddesi mucibince gereğinin yapılması önerisin de bulunur. Bunun üzerine başta Çorum Mebusu Ferit Recai (Törümküney) Bey başta olmak üzere diğer mebuslar Yusuf (Akçura) Bey hak verirler. Usul tartışmalarından sonra konu Salı günkü gizli celseye kalmıştır⁴⁰.

18 Şubat 1925 tarihindeki gizli celsede Kütahya Mebusu Ahmet Ferit Bey, yine savunmasını yapmıştır. Kabul edilen Ermenilerin, Lozan Antlaşmasında kabul edilen 11 numaralı zabıtnamesinde var olduğunu belirtmiştir. Hatta zaptın 118. sayfasını genel kurula okumuştur. Dolayısıyla gayr-i kanuni bir husus yoktur. Yusuf (Akçura) Bey, bu gizli celsede suçlamalara maruz kalan bacanağıyla ilgili sessiz kalmayı benimsemiştir. Nitekim Ahmet Ferit Beyin izahatı, Mecliste kâfi görülmüş ve emri salahiyeti dâhilinde olduğuna dair İzmit Mebusu İbrahim Süreyya (Yiğit) Beyin önergesi kabul edilmiştir. Dolayısıyla Ahmet Ferit Bey, bir nev'i suçlamalardan kurtulmuştur⁴¹.

2.5- Lozan Muahedesine Göre Yapılan Bazı Protokollerin İfasıyla İlgili Gizli Celse

Bu gizli celsenin TBMM'nin 22 Nisan 1925 tarihindeki 109. birleşiminde görüşülmüştür. Gizli celseyi TBMM Reisi ve Karesi Mebusu Kazım (Özalp) Paşa yönetmiştir. Gündemdeki kanunun tam ismi şöyledir: “*Lozan Muahedenamesi mütemmimatından olan 9 Nolu protokolde mevzubahis emlâk ile tarafeyn tebaasına ait alelumûm emvali gayr-i menkulenin takdiri kıymetle mübadelesine dair Yunan Hükümeti ile bir itilâfname akti ve henüz aramızda sulh ve*

⁴⁰ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:56, Tarih: 15 Şubat 1341/1925, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, ss.489-490.

⁴¹ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:59, Tarih: 18 Şubat 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.513.

münasebet teessüs etmeyen düveli saire ile muhadenet ve Yugoslavya ile sulh ve müsalemet ve bunlarla ticaret ve ikamet mukaveleleri yapılmasına müsaade olunması hakkında kanun"⁴².

Dış politikaya dair bir husus olduğu için ilk sözü Hariciye Vekili ve İzmir Mebusu Tefik Rüştü (Aras) Bey almıştır. Konu yeterince anlaşılmayınca bazı mebuslar itiraz etmiş ve sarahatle söyleyiniz bağrışmaları Mecliste duyulmuştur. Bunun üzerine Yusuf (Akçura) Bey, Tefik Rüştü Beye yönelik olarak şu itirazında bulunmuştur: "*Efendim arkadaşlar anlamadı, herkes rey ile meşgul oluyordu*"⁴³. Bunun üzerine Hariciye Vekili daha fazla açıklama da bulunmak zorunda kalmıştır. Türk ve Yunan tebaalarına ait emlakların iade edilmesi veya kıymetinin sahiplerine ödenmesi şeklinde olduğunu açıklamıştır. Benzer bir durumun henüz aramızda diplomatik ilişki bulunmayan Yugoslavya için de olduğunu sözlerine eklemiştir.

Birleşimde Kars Mebusu Ahmet (Ağaoğlu), Trabzon Mebusu Ahmet Muhtar (Çilli), Konya Mebusu Refik (Koraltan), Urfa Mebusu Şeyh Saffet Kemalettin (Yetkin) Beyler de söz almıştır. Yusuf (Akçura) Bey, oturduğu yerden araya girerek '*Hariciye Encümeni Riyasetinin de mütalaasını dinlemek isteriz*' çıkışını yapmıştır. Bu ifadeyle kanun hakkında derinlemesine bir görüşten ziyade usul kısmına itiraz etmiştir⁴⁴. Usul yönünden mutabık kalındıktan sonra kanunun muhteviyatına dair görüşler de beyan edildikten sonra TBMM Reisi Kazım Paşa, kanunu el kaldırma yöntemiyle oylamaya sunmuş ve kanun kabul edilmiştir. Diğer gizli celse oturumlarına göre oylama da kabul, ret ve çekimser sayısı aranmamıştır⁴⁵.

Sonuç

Kurucu I. Meclis müstesna II., III., IV. ve V. Dönemde TBMM'de yasama faaliyetlerine katılmıştır. Başta iktisat komisyonunun sözcülüğü olmak üzere çeşitli komisyonlarda görev almıştır. Genel kurulda açık celselerde 61 farklı konuyla ilgili 166 beyanı mevcuttur. Ayrıca bilgi almak ve

⁴² TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:109, Tarih: 22 Nisan 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.530.

⁴³ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:109, Tarih: 22 Nisan 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959, s.531.

⁴⁴ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:109, Tarih: 22 Nisan 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, s.534.

⁴⁵ TBMM GCZ, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:109, Tarih: 22 Nisan 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1959, s.536.

konuyla ilgili dikkat çekmek, takipçisi olduğunu göstermek üzere vekâletlere de soru önergesi vermiştir. Özellikle seçim bölgesi İstanbul'a ait problemlerin ve önerilerin sıkı takipçisi olmuştur. Hoca sıfatıyla maarif meselelerinde Mecliste özgül ağırlığı yüksek mebuslardandır. Eğitim müfredatlarının oluşmasında, barınma sıkıntısının giderilmesinde, yurt dışında eğitim alacakların belirlenmesinde başat rol oynamıştır. Ayrıca çevre duyarlılığı da gözden kaçmamıştır. Yusuf Akçura sadece açık celselerde değil gizli celselerde de sıkıntılı kanunlarla ilgili söz hakkını kullanmıştır.

1923-1927 yılları arasındaki gizli celse tutanaklarına göz atıldığında II. Dönem Meclisindeki mebusların nitelik bakımından oldukça donanımlı olduğu aşikârdır. Nitelik ve kalite onların kürsüdeki sözlerine sirayet etmiştir. Şüphesiz bunlar arasında İstanbul Mebusu Yusuf Akçura, birkaç adım daha ötededir. 1923-1925 yılları arasındaki kürsü konuşmalarına baktığımızda entelektüel birikimini mebuslarla paylaşmıştır. Örneğin 'Hıyanet-i Vataniye Kanunun' görüşüldüğü birleşimlerdeki konuşmaları tam bir üniversite hocası edasıyla olmuştur. Sürecin tarihi eksenini Batı ve Doğu tarihleri üzerinden örnekler vererek açıklamıştır. Gizli celsedeki birleşimi ders havasına, hoca-talebe ilişkisine çevirmiştir. Hatta kanunun çıkmasına sebep olan İngiliz güdümlü iki Hintliden birinin kitabını tercüme ettiğini beyan ederek; Meclise entelektüel damgasını vurmuştur.

Gizli celselerdeki beş farklı konuda farklı birleşimlerde 6 defa söz hakkı kullanmıştır. Çok ilginçtir ki 5 farklı konunun 2 tanesi bacanağı olan Dâhiliye Vekili ve Kütahya Mebusu Ahmet Ferit (Tek) Beyle ilgilidir. Her ne kadar akraba ilişkileri de olsa Yusuf Akçura, tarafsızlığından ödün vermemiş ve kimi zaman bacanağı eleştirmekten geri kalmamıştır. Özellikle 150'likler listesi oluşturulurken ikilinin arasındaki tansiyon iyice yükselmiştir. Yusuf Akçura, gizli celselerdeki hitaplarının genel çerçevesine baktığımız da hep bir prensipten bahsetmiştir. İlkeler tespit edildikten sonra kanunların belirlenmesini talep etmiştir. Konuşmaları gayet net olunca, Meclisteki birçok mesai arkadaşını etkilemiş ve mebuslar onun görüşü neticesinde kararlarını tayin etmişlerdir.

Araştırmamızda onunla ilgili en ilginç taraflarından biri de: 'Milli Mücadeleye İştirak Etmeyen Zabıtların' durumunun görüşüldüğü gizli celsede kanunun 4. maddesi müzakereleri esnasında ilgili maddede yer alan 'Türkiyeli' tabiri hakkında sadece usul bakımından itiraz etmesidir. Hâlbuki bir Türk milliyetçisi olarak ondan bu kavramın muhteviyatına dair derin

analizler umulurdu. Lakin her hangi bir tanımlama getirmeyerek sessiz kalmayı tercih etmiş, maddenin encümene gönderilmesi teklifinde bulunmuştur. Adilliğiyle ön plana çıkan Kazanlı Akçura, müzakerelerde nezaketi elden bırakmamış ve diğer mebuslarla ağız dalaşından uzak durmuştur. İhtiyar Türkçü, gizli celselerde az söz almış lakin etkileyici konuşmalarıyla II. Dönem Meclisin yönlendirici ve oyun kurucu mebuslarından biri olmuştur.

KAYNAKÇA

A- Resmi Yayınlar (Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları)

- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima: 22, Tarih: 20 Eylül 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:23, Tarih: 22 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:24, Tarih: 24 Eylül 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:64, Tarih: 8 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:67, Tarih: 13 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: 1, (İçtima:67, Tarih: 13 Kanun-u Evvel 1339/1923, Celse: 3), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:39, Tarih: 16 Nisan 1340/1924, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:44, Tarih: 22 Nisan 1340/1924, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1959.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:56, Tarih: 15 Şubat 1341/1925, Celse: 2), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:59, Tarih: 18 Şubat 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1985.
- TBMM GCZ*, Cilt: 4, Devre: II, (İçtima:109, Tarih: 22 Nisan 1341/1925, Celse: 4), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1985.

B- Telif Eserler

- ALİ FAHRİ. *Emel Yolunda Kandil ve Muhtar Paşa/ön Türklerin Sürgün Hatıraları*, Yayıma Hazırlayanlar: Yücel Yiğit-Mehmet Narlı, Hitabevi Yayınları, Ankara, 2015.
- ÇOKER, Fahri. "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM IV. Dönem 1931-1935*, Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları No: 12, Ankara, s.276.

- DEMİR, Gafar. *Yusuf Akçura'nın TBMM'deki Faaliyetleri (1923-1935)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008.
- DENİZ, Filiz. *Yusuf Akçura Hayatı, Eserleri ve Fikirleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Tarih ABD Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1996.
- GEORGEON, François. *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura 1876-1935*, Tercüme: Alev Er, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- GÜNEŞ, İhsan. "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM V. Dönem 1935-1939*, Cilt: II, TBMM Vakfı Yayınları No: 26, Ankara, s.403-406/-411.
- KAT, Gürhan. *Cumhuriyet Dönemi'mde Yusuf Akçura*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.
- _____. "Milli Mücadele'de Yusuf Akçura'nın Faaliyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 78, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 589-614.
- KOŞAY, Hâmit Z. "Yusuf Akçura", *TTK Belleten*, Cilt: XLI, Sayı: 162, TTK Yayınları, Ankara, 1977, s. 389-400.
- ÖZTÜRK, Kâzım. "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM II. Dönem 1923-1927*, Cilt: III, TBMM Vakfı Yayınları No: 9, Ankara, s. 391-393.
- _____. "Yusuf Akçura", *Türk Parlamento Tarihi-TBMM III. Dönem 1927-1931*, Cilt: III, TBMM Vakfı Yayınları No: 10, Ankara, s.306.
- POLAT, Bengü. "Yusuf Akçura", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi Digital Ansiklopedisi, Ankara, 2021.
- TEMİR, Ahmet. *Yusuf Akçura*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
- TOGAY, Muharrem Feyzi. *Yusuf Akçura Hayatı ve Eserleri*, Zaman Kitabevi, İstanbul, 1944.
- TUNAYA, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler (İkinci Meşrutiyet Dönemi)*, Cilt: I, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____. *Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)*, Cilt: II, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- YİĞİT, Yücel. "Yusuf Akçura Neden Mebus Adayı Gösterildi?", *II. Uluslararası Türk-Rus Edebiyatının Ortak Yönleri Sempozyumu*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi-Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi, 18-22 Ekim 2021, (Tebliğler 2021 yılının sonuna doğru kitaplaşacaktır).
- YÜCE, Nuri. "Yusuf Akçura", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: II, İstanbul, 1989, s. 228-229.